

Голові разової спеціалізованої вченої ради з розгляду та захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії у Державному некомерційному підприємстві «Державний університет «Київський авіаційний інститут», доктору юридичних наук, професору Легенькому М.І.

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Новицького Андрія Миколайовича на дисертацію Рябченка Василя Вікторовича на тему «Процесуальні форми захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації, зв'язок дослідження із науковими програмами, планами, темами.

Сучасна правова держава передусім покликана забезпечувати ефективні гарантії захисту прав, свобод і законних інтересів осіб від протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. У системі таких гарантій особливе місце посідає судовий механізм, який виконує функцію універсального інструменту відновлення порушених прав. У сфері підприємницької діяльності значення цього механізму суттєво зростає, оскільки державне регулювання господарських відносин безпосередньо впливає на свободу підприємництва, стабільність економічного обороту та інвестиційний клімат. За таких умов адміністративне судочинство виступає ключовою процесуальною формою контролю за законністю реалізації владних повноважень щодо суб'єктів господарювання.

Водночас функціонування системи адміністративної юстиції супроводжується низкою практичних і теоретичних проблем. Зокрема, йдеться про складнощі у визначенні юрисдикційної належності спорів, розмежуванні підсудності окремих категорій справ та особливостях процесуального розгляду публічно-правових конфліктів у сфері підприємництва. Незважаючи на оновлення адміністративного процесуального законодавства та внесення змін до Кодексу

адміністративного судочинства України, низка питань залишається невирішеною та потребує подальшого наукового осмислення. Додатково ситуація ускладнюється наявними прогалинами та колізіями у правовому регулюванні відповідних відносин.

Окремий науковий інтерес становить розвиток доктринальних підходів до публічно-правових спорів у сфері підприємництва. У сучасній юридичній літературі досліджуються питання сутності таких спорів, особливостей адміністративно-правових відносин у господарській сфері, механізмів державного впливу на підприємницьку діяльність, а також загальні засади адміністративного судочинства. Водночас спеціальні дослідження, присвячені саме процесуальним формам захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах, залишаються фрагментарними та недостатньо розробленими.

З огляду на викладене, тема дисертаційного дослідження Рябченка Василя Вікторовича є актуальною та своєчасною. Вона має вагомое теоретичне значення для розвитку науки адміністративного права і процесу та водночас значну практичну цінність у контексті вдосконалення законодавчого регулювання і правозастосовної діяльності адміністративних судів щодо захисту прав суб'єктів підприємництва.

Зміст дослідження спрямований на комплексне осмислення процесуальних форм реалізації права на судовий захист у сфері підприємницької діяльності, що підтверджує його наукову новизну, практичну орієнтованість та відповідність сучасним потребам розвитку адміністративного судочинства в Україні.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 № 5, Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526, Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 179, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021,

Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, затвердженої Указом Президента України від 27.09.2021 № 487, Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки.

Обґрунтованість і достовірність основних наукових положень, висновків і рекомендацій, отриманих у процесі дослідження.

Дослідження спрямоване на формування концептуального наукового підходу до вдосконалення механізмів процесуального захисту права на підприємницьку діяльність у системі адміністративного судочинства, а також на розроблення прикладних рекомендацій щодо усунення недоліків нормативного регулювання, зокрема прогалин і колізій у чинному адміністративному законодавстві.

Постановка мети зумовила необхідність вирішення низки взаємопов'язаних завдань, які охоплюють різні рівні дослідження від загальнотеоретичного до прикладного. У межах роботи здійснено осмислення методологічних засад аналізу процесуальних форм захисту підприємницьких прав; визначено функціональне місце адміністративного судочинства у системі правових засобів захисту; простежено еволюцію відповідних правових інститутів та здійснено порівняльний аналіз зарубіжного досвіду їх функціонування; уточнено зміст і структуру процесуальних форм захисту та їх юридичну природу; окреслено специфіку позовного провадження та процедур інстанційного перегляду судових рішень як окремих процесуальних механізмів; досліджено проблеми реалізації судових рішень у спорах щодо захисту підприємницьких прав і запропоновано шляхи підвищення ефективності їх виконання; сформульовано пропозиції щодо модернізації відповідного процесуального регулювання з урахуванням стандартів Європейського суду з прав людини.

Об'єктом дослідження виступає система суспільних відносин, що виникають і реалізуються у сфері адміністративного судочинства. Предметом визначено процесуально-правові засади та форми судового захисту права на підприємницьку діяльність у адміністративних судах. Таке співвідношення дозволяє розглядати

досліджувану проблематику у комплексному вимірі як на рівні загальних правових конструкцій, так і в площині їх практичного застосування.

Методологічна конструкція дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечило багатовимірність аналізу та системність отриманих результатів. Використання компаративного підходу, а також прийомів аналізу та синтезу дало змогу виявити основні тенденції розвитку наукових підходів до захисту підприємницьких прав у адміністративному процесі та узагальнити наявні доктринальні положення. Логіко-семантичний інструментарій застосовано для уточнення термінологічного апарату дослідження, зокрема категорії процесуальної форми захисту права на підприємницьку діяльність. Завдяки системно-структурному аналізу, класифікаційним методам та прийомам групування здійснено впорядкування процесуальних форм та встановлено їх внутрішні зв'язки у межах адміністративного судочинства. Діалектичний підхід у поєднанні з формально-юридичним методом дозволив розкрити правову природу адміністративного судочинства як інструменту вирішення публічно-правових спорів у сфері підприємництва, а також проаналізувати нормативне регулювання та судову практику. Метод дедуктивного узагальнення став основою для формування підсумкових положень і визначення напрямів удосконалення законодавства та практики його застосування. Комплексне застосування зазначеного методологічного інструментарію забезпечило наукову обґрунтованість висновків і дозволило сформулювати пропозиції щодо розвитку процесуальних форм захисту з урахуванням сучасних європейських стандартів правосуддя та практики ЄСПЛ.

Достовірність отриманих результатів забезпечується широтою та різноплановістю використаної джерельної бази. Теоретичне підґрунтя сформовано на основі праць із філософії права, загальної теорії права, адміністративного та адміністративного процесуального права, цивільного процесу, а також досліджень у сфері публічного управління та суміжних юридичних дисциплін. Залучення як національних, так і зарубіжних наукових джерел забезпечило комплексність і багаторівневість теоретичного аналізу.

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Кодекс адміністративного судочинства України, міжнародно-правові акти у сфері захисту прав людини, практика Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, правові позиції Верховного Суду, а також норми матеріального адміністративного законодавства, що регулюють відносини у сфері підприємництва.

Емпіричний компонент роботи включає матеріали судової практики адміністративних і господарських судів, статистичні дані, аналітичні узагальнення, а також довідкові й енциклопедичні джерела. Їх опрацювання дозволило співвіднести теоретичні положення з практикою правозастосування, виявити проблемні аспекти та сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення процесуальних механізмів захисту підприємницьких прав.

Наукова новизна й практичне значення результатів дисертаційного дослідження.

Наукова новизна дисертаційної роботи зумовлена комплексним характером дослідження процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність у системі адміністративного судочинства, у межах якого отримано нові теоретичні результати та сформульовано практично орієнтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного адміністративного процесуального законодавства і практики його застосування. У межах дослідження розроблено авторське концептуальне бачення процесуальної форми захисту права на підприємницьку діяльність, яке дозволило по-новому осмислити її місце та роль у структурі адміністративного судочинства. На цій основі здійснено систематизацію процесуальних форм відповідно до логіки та внутрішньої побудови адміністративних проваджень, що забезпечило більш чітке розуміння їх функціонального призначення.

Окрему наукову цінність становить запропонована періодизація становлення та розвитку форм судового захисту права на підприємництво на території України, яка дала можливість виявити основні закономірності еволюції

адміністративно-судового захисту у цій сфері та визначити ключові етапи його трансформації. Подальшого розвитку набули доктринальні підходи до співвідношення категорій «процесуальна форма» та «провадження в адміністративному судочинстві», які розглянуто крізь призму взаємозв'язку форми і змісту процесуальної діяльності суду. Це дозволило уточнити концептуальні засади побудови системи адміністративного процесу. Важливим результатом дослідження є також поглиблення наукових уявлень про місце адміністративного судочинства у загальній системі засобів захисту права на підприємницьку діяльність, а також уточнення особливостей інстанційного перегляду судових рішень у справах відповідної категорії. Значну увагу приділено аналізу позовного провадження, яке визначено як базову процесуальну форму захисту підприємницьких прав, а також дослідженню проблем виконання судових рішень. У цьому контексті обґрунтовано межі застосування примирних процедур на стадії виконавчого провадження та підкреслено їх несумісність із випадками застосування штрафу як заходу судового контролю за виконанням рішень. Окремі висновки роботи стосуються необхідності врахування практики Європейського суду з прав людини як орієнтира розвитку національних процесуальних форм захисту прав і законних інтересів у сфері адміністративної юстиції. Також акцентовано увагу на значенні критеріїв справедливості та оперативності судового розгляду як визначальних показників ефективності захисту права на підприємницьку діяльність. У дисертації розширено уявлення про ефективність адміністративного судочинства у спорах щодо захисту підприємницьких прав, систематизовано типові та спеціальні проблеми цієї категорії справ і запропоновано підходи до їх вирішення як на рівні законодавства, так і у сфері правозастосування.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання у науковій, нормотворчій, правозастосовній та освітній діяльності. Отримані висновки можуть слугувати основою для подальшого розвитку науки адміністративного процесуального права, вдосконалення адміністративного процесуального законодавства, уніфікації судової практики у справах щодо

захисту підприємницьких прав, а також у навчальному процесі при викладанні відповідних юридичних дисциплін.

Додатково підкреслюється, що результати дослідження пройшли необхідну апробацію та впровадження, що підтверджує їх прикладну значущість і реальну можливість використання у різних сферах юридичної діяльності.

Основний зміст роботи та її структура.

Структура дисертаційного дослідження має логічно виважений характер і відзначається внутрішньою послідовністю викладення матеріалу. Робота складається зі вступної частини, трьох змістовних розділів, які включають вісім підрозділів, а також висновків, списку використаних джерел і додатків.

У першому розділі дисертації автором сформовано концептуально-методологічний фундамент дослідження. У цьому контексті здійснено ґрунтовний аналіз становлення та сучасного стану правового регулювання захисту права на підприємництво в системі адміністративного судочинства, а також окреслено базові підходи до розуміння процесуальних форм такого захисту. Позитивно оцінюється звернення здобувача до історико-правового виміру проблематики, зокрема дослідження еволюції судових механізмів захисту підприємницьких прав, а також узагальнення зарубіжного досвіду функціонування адміністративної юстиції у сфері публічно-правових спорів, пов'язаних із господарською діяльністю. Це дало змогу виявити ключові тенденції розвитку відповідних правових інститутів і визначити можливі напрями їх удосконалення в національній правовій системі. Окремий науковий інтерес становлять висновки щодо місця адміністративного судочинства в системі форм захисту права на підприємництво. Обґрунтовано його роль як спеціалізованого процесуального механізму, спрямованого на забезпечення судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень та захист суб'єктів господарювання від можливих порушень їх прав. У цьому контексті адміністративне судочинство розглядається як одна з ключових гарантій законності у сфері публічного адміністрування. Важливим елементом розділу є дослідження категорії процесуальної форми

захисту права на підприємницьку діяльність. Автором запропоновано власне тлумачення цієї категорії, визначено її змістовні характеристики та здійснено впорядкування її різновидів у межах системи адміністративного процесу. Також підтримки заслуговує підхід до розмежування процесуальної форми та провадження в адміністративному судочинстві, що дозволило уточнити їх функціональне співвідношення та місце в загальній процесуальній структурі.

Загалом перший розділ вирізняється належним рівнем теоретичного узагальнення, логічною побудовою та достатньою аргументованістю, що формує належне підґрунтя для подальшого аналізу процесуальних механізмів захисту підприємницьких прав.

Другий розділ дисертації присвячений аналізу окремих видів адміністративних проваджень крізь призму їх ролі у забезпеченні судового захисту підприємницьких прав. Розділ відзначається системністю викладу та орієнтацією на практичні аспекти застосування адміністративного процесуального законодавства. Особливу увагу приділено позовному провадженню, яке розглянуто як базову процесуальну форму захисту права на підприємницьку діяльність. Автор переконливо обґрунтовує його значення для реалізації судового контролю за рішеннями та діями суб'єктів владних повноважень, а також визначає його ключові процесуальні характеристики у відповідній категорії справ. Вагомими є також результати дослідження інстанційних проваджень, зокрема апеляційного та касаційного перегляду судових рішень. Проаналізовано їх функціональне призначення у забезпеченні законності, стабільності та єдності судової практики, а також окреслено специфіку їх застосування у спорах щодо захисту підприємницьких прав. Окремий блок дослідження присвячено проблематиці виконання судових рішень, що дозволило автору наголосити на тому, що ефективність адміністративного судочинства визначається не лише якістю ухваленого рішення, але й реальністю його виконання. У цьому контексті розглянуто особливості застосування заходів судового контролю та межі використання примирних процедур на стадії виконання судових актів.

Другий розділ у цілому формує цілісне уявлення про взаємозв'язок різних процесуальних стадій адміністративного судочинства та їх роль у механізмі захисту підприємницьких прав.

Третій розділ має порівняльно-правовий характер і присвячений дослідженню європейських підходів до організації судового захисту у сфері підприємництва. Автор звертається до практики Європейського суду з прав людини та аналізує її вплив на формування стандартів ефективного судового захисту. У роботі виокремлено як загальні, так і специфічні проблеми функціонування адміністративного судочинства у спорах за участю суб'єктів господарювання, а також запропоновано підходи до їх подолання шляхом удосконалення законодавства і правозастосовної практики. Належну увагу приділено критеріям ефективності процесуальних форм захисту, які розглядаються не лише у формально-юридичному вимірі, а й з позицій реального забезпечення права на справедливий суд, доступності правосуддя, розумних строків розгляду та виконання судових рішень. Такий підхід узгоджується з сучасними європейськими стандартами у сфері захисту прав людини.

Загальні висновки дисертації узагальнюють отримані результати та відображають цілісну авторську концепцію процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративному судочинстві. Вони логічно підсумовують дослідження та демонструють його спрямованість на вдосконалення як теоретичних засад, так і практичних механізмів судового захисту у відповідній сфері.

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертаційного дослідження дозволяє дійти висновку, що його основні положення, наукові результати та практичні пропозиції сформовано здобувачем на засадах самостійного опрацювання широкої джерельної бази, яка охоплює нормативно-правові акти, наукові доктрини, міжнародно-правові документи та матеріали судової практики. У процесі викладення матеріалу простежується належний рівень наукової коректності у використанні запозичених ідей та положень: усі такі

елементи належним чином супроводжуються відповідними посиланнями на першоджерела, що свідчить про дотримання вимог академічної доброчесності.

Робота характеризується послідовною та внутрішньо узгодженою логікою побудови, самостійним підходом до формування понятійно-категоріального апарату, а також цілісним авторським баченням предмета дослідження. Простежується прагнення здобувача не лише до теоретичного осмислення обраної проблематики, а й до вироблення прикладних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання у відповідній сфері.

Важливим підтвердженням наукового рівня роботи є опубліковані праці здобувача, які тематично узгоджуються зі змістом дисертації та відображають її ключові результати. Апробація основних положень дослідження на науково-практичних конференціях і фахових заходах свідчить про їх винесення на фахове обговорення та отримання відповідної наукової оцінки.

Повнота викладу результатів дисертації у опублікованих працях автора.

Результати дисертаційного дослідження достатньою мірою та у повному обсязі відображені в наукових публікаціях здобувача. Загалом за темою роботи опубліковано 10 наукових праць, серед яких одна стаття оприлюднена у виданні, що індексується в міжнародній наукометричній базі Scopus, шість статей – у фахових виданнях України з юридичного профілю, а три публікації мають апробаційний характер і подані у матеріалах науково-практичних конференцій та круглих столів. Зміст наукових публікацій безпосередньо кореспондує з тематикою дисертації та відтворює її ключові наукові результати, пов'язані з дослідженням процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність у системі адміністративного судочинства. У працях автора послідовно розкриваються теоретико-правові засади процесуальних форм захисту підприємницьких прав, проблематика місця адміністративного судочинства в системі засобів захисту суб'єктивних прав, особливості позовного провадження як базової процесуальної форми, а також питання інстанційного перегляду судових рішень і їх виконання у відповідній категорії адміністративних справ.

Окремий блок публікацій присвячено аналізу європейських підходів до організації адміністративної юстиції та стандартів справедливого судового розгляду, включно з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, а також дослідженню шляхів підвищення ефективності процесуальних механізмів захисту підприємницьких прав. Вагому частину наукового доробку становлять роботи, у яких розглядаються питання касаційного перегляду судових рішень, забезпечення процесуальної оперативності розгляду справ, систематизації процесуальних форм адміністративного судочинства, а також прикладні аспекти виконання судових рішень і проблеми юрисдикції адміністративних судів. Окремо висвітлено напрями вдосконалення адміністративного процесуального законодавства.

Загалом обсяг, змістовне наповнення та тематична спрямованість наукових публікацій свідчать про належний рівень апробації результатів дисертаційного дослідження, їх системність і достатню представленість у фаховому науковому середовищі. Опубліковані праці підтверджують наукову обґрунтованість основних положень дисертації та їх логічний зв'язок із предметом дослідження.

Дискусійні положення та зауваження.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, водночас слід зазначити, що окремі її положення мають дискусійний характер та потребують додаткового уточнення.

По-перше, дискусійним є висновок щодо необхідності подальшої формалізації позовного провадження у справах про захист права на підприємницьку діяльність шляхом запровадження додаткових процесуальних вимог до подання доказів та скорочення процесуальних строків. Такий підхід потребує більш детального обґрунтування з урахуванням принципів змагальності та диспозитивності адміністративного процесу, а також гарантій права на доступ до суду. Надмірна формалізація процесуальних процедур може, у певних випадках, створити ризики обмеження ефективної реалізації права на судовий захист.

По-друге, потребує додаткового наукового уточнення теза щодо недостатньої ефективності адміністративного судочинства у контексті тривалості розгляду окремих категорій справ та неможливості зобов'язання суб'єкта владних повноважень ухвалити певне рішення. У цьому аспекті доцільно більш чітко розмежувати процесуальну ефективність судового захисту та межі дискреційних повноважень адміністративного суду, оскільки останні прямо впливають із конституційної моделі розподілу владних повноважень.

По-третє, дискусійним є твердження щодо відсутності чітких критеріїв обґрунтованості апеляційних скарг у Кодексі адміністративного судочинства України та пов'язані з цим висновки про надмірний формалізм апеляційних судів. Зазначене питання потребує більш глибокого аналізу з урахуванням усталеної практики Верховного Суду, яка формує підходи до оцінки процесуальних документів та меж допустимого формалізму у процесі апеляційного перегляду.

По-четверте, потребує додаткової аргументації позиція щодо неможливості використання висновку експерта як нововиявленої обставини. Хоча загальна позиція про недопустимість підміни інституту перегляду нововиявленими обставинами повторною оцінкою доказів є обґрунтованою, однак у доктрині адміністративного процесу існують різні підходи щодо співвідношення нових доказів та нововиявлених обставин, що зумовлює необхідність більш детального доктринального обґрунтування.

По-п'яте, у частині висновків щодо неможливості застосування примирних процедур у справах про накладення штрафу як заходу судового контролю за виконанням судових рішень доцільно додатково розмежувати інститути виконавчого провадження та альтернативного врегулювання спорів, оскільки в окремих випадках їх співвідношення у практиці адміністративних судів залишається дискусійним.

Наведені зауваження носять переважно дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дисертаційного дослідження, а також не зменшують його наукової та практичної значущості. У цілому дисертаційна робота є цілісним, завершеним і самостійно виконаним науковим дослідженням,

результати якого мають як теоретичну, так і прикладну цінність для подальшого розвитку науки адміністративного права та адміністративного судочинства.

Загальний висновок, щодо відповідності дисертації вимогам Міністерства освіти і науки України.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що дисертаційне дослідження Рябченка Василя Вікторовича на тему «Процесуальні форми захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративних судах» є актуальною, цілісною та завершеною науковою працею, у якій отримано результати, що характеризуються науковою новизною, теоретичною значущістю та практичною цінністю. Дисертація виконана відповідно до предметної сфери спеціальності 081 «Право», вирізняється логічно вибудованою структурою, належним рівнем методологічного забезпечення, широкою та репрезентативною джерельною базою, а також комплексним підходом до дослідження процесуальних форм захисту права на підприємницьку діяльність у системі адміністративного судочинства.

Наукове дослідження демонструє системне опрацювання як теоретичних засад, так і прикладних аспектів реалізації права на судовий захист у публічно-правових відносинах за участю суб'єктів господарювання. При цьому враховано сучасні доктринальні підходи, положення національного законодавства, а також європейські стандарти забезпечення ефективного судового захисту прав і законних інтересів.

Сформульовані у роботі висновки є достатньо аргументованими, логічно узагальнюють результати проведеного дослідження та підтверджують внутрішню узгодженість авторської концепції щодо удосконалення процесуальних механізмів захисту права на підприємницьку діяльність в адміністративному судочинстві.

Запропоновані здобувачем положення і рекомендації мають як теоретичне, так і практичне значення та можуть бути використані у нормотворчій діяльності,

правозастосовній практиці адміністративних судів, а також у подальших наукових розвідках у сфері адміністративного права і процесу.

За своїм змістом, структурою, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю висновків, рівнем практичної значущості, а також повнотою апробації та оприлюднення результатів дисертаційна робота відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук (постанова КМУ від 23.03.2016 № 261 із змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії (постанова КМУ від 12.01.2022 № 44 із змінами).

У зв'язку з викладеним, автор дисертації заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор

Андрій НОВИЦЬКИЙ

Підпис д.ю.н., професора Новицького А.М. засвідчую
Учений Секретар Національної академії служби безпеки України,
к.ю.н., доцент

Андрій ПРОЗОРОВ